

Prof. dr hab. Irena Jędrzejczyk
ul. Czajki 39
32-615 Grojec
e-mail: irena.jedrzejczyk@wp.pl
tel. 516230641

RECENZJA
rozprawy doktorskiej
pt.
„Determinanty modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce”
autorstwo: mgr Aleksandra Luterek

przygotowanej pod kierunkiem naukowym prof. UW dr hab. Teresy Czerwińskiej jako promotora
i dr Piotra Jaworskiego jako promotora pomocniczego
a przedkładanej Radzie Wydziału Zarządzania
Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie

Monografia naukowa autorstwa mgr Aleksandry Luterek pt. „*Determinanty modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce*” jest dziełem naukowym ujmującym w sposób kompleksowy zagadnienia rozwoju pośrednictwa ubezpieczeniowego, ze szczególnym uwzględnieniem uwarunkowań wykształcania się modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce na tle rynków ubezpieczeniowych krajów Unii Europejskiej.

Wybór tematu, cele pracy

W pracy podjęto ważny dla nauki problem badawczy, trafnie uzasadniając jego wybór potrzebami poznawczo-teoretycznymi, ale także względami ekonomicznymi, społecznymi i politycznymi wykształcania się modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce, jako działalności o znacznym potencjale rozwojowym, podnoszącym konkurencyjność polskiego rynku ubezpieczeń.

W uzasadnieniu wyboru tematu Autorka wskazuje względy praktyczne, w tym wskazuje na przewagę informacyjną i misseling uprawiany przez podmioty strony podaźowej rynku, jako czynniki skutkujące "sprzedażą niedostosowanych do potrzeb klienta produktów ubezpieczeniowych, często nieadekwatnych do zapotrzebowania, o zbyt wąskim zakresie ochrony" (s.10).

Temat ten zasługuje na uwagę, zdaniem Autorki, także ze względu na przynależność Polski do Unii Europejskiej i związane z tym wymogi Jednolitego Rynku Europejskiego. Autorka podkreśla, że "zgodnie z zapisem dyrektywy, ustanowionej przez Parlament Europejski oraz Radę Unii Europejskiej pośrednicy ubezpieczeniowi odgrywają główną rolę w rozpowszechnianiu produktów ubezpieczenia (...) we Wspólnocie " (s. 8). Później dodaje, że "Jednolity rynek pośrednictwa ubezpieczeniowego uregulowany obowiązującymi w *wszystkie kraje Unii Europejskiej dyrektywami ma na celu wzrost jakości oferowanych usług, zwiększenie dbałości o klienta poprzez wprowadzone obowiązki informacyjne, skutkujące redukowaniem asymetrii informacji*" (s.41).

Wskazanie przez Autorkę na lukę poznawczą w piśmiennictwie naukowym poświęconym zagadnieniom rynku ubezpieczeniowego i pośrednictwa ubezpieczeniowego (s. 10 i 11), jaką jest zagadnienie postrzegania skuteczności dystrybucji ubezpieczeń w kontekście asymetrii informacji pomiędzy stronami rynku uzasadnia wybór tematu dysertacji, zaś liczne odwołania Autorki do ugruntowanej teorii naukowej podkreślają trafność wyboru tematu i jego mocne osadzenie w dotychczasowym krajowym i światowym dorobku naukowym.

Podstawowym problemem do rozwiązania podjętym w pracy jest ewolucja modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce w kierunku doskonalenia struktury polskiego rynku ubezpieczeń, przy czym kryterium oceny zmian tej struktury widzi Autorka:

- w "redukcji asymetrii informacji" (s.9) i wyrównywaniu dzięki pośrednikom "dysproporcji na rynku" (s.9) w dostępie do informacji i w dostępie do produktów finansowych (s.7 oraz s. 44),
- w czynnikach wpływających na "strukturę kanałów sprzedażowych" (s.8) w kierunku zwiększenia udziału pośredników w procesie ubezpieczenia,
- oraz w naprawianiu relacji pomiędzy klientami a zakładami ubezpieczeń (s.10) poprzez zmniejszenie zjawiska misselingu .

Problem badawczy lokuje Autorka w dyscyplinie finanse (wg nowej klasyfikacji w dyscyplinie ekonomia i finanse) w bezpośrednim nawiązaniu do teorii gospodarki opartej na wiedzy (s. 38) a także do teorii rynku, ze szczególnym uwzględnieniem asymetrii informacji (s.39) oraz teorii pośrednictwa (s.39).

Cel główny pracy ma charakter poznawczy i obejmuje dwa cele szczegółowe, a mianowicie:

- (1) poznanie usytuowania pośrednictwa finansowego w systemie finansowym gospodarki poprzez „*identyfikację pośrednictwa ubezpieczeniowego jako elementu pośrednictwa finansowego*” (por. cel 1 - s. 11),
- (2) identyfikację "*zjawiska asymetrii informacji i misselingu oraz instrumentów ich redukcji*" (cel 2- s. 11).

Celem metodycznym pracy (cel 3) jest odwzorowanie pośrednictwa ubezpieczeniowego

w Polsce w ujęciu modelowym i cytując Autorkę "określenie determinant modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce" (s.12) poprzez wykorzystanie "regresji liniowej do badania wpływu zmiennych makroekonomicznych i sektorowych (...) na udział (pośrednictwa ubezpieczeniowego) w rynku ubezpieczeń w latach 2002 - 2017" (s.12).

Celem aplikacyjnym pracy (cel 4) jest "weryfikacja skuteczności agentów ubezpieczeniowych w procesie pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce" (s.12) z możliwością praktycznego wykorzystania przez ubezpieczycieli, przez klientów i przez regulatora wniosków z tej weryfikacji dotyczących redukcji asymetrii informacji i redukcji misselingu.

Zadaniem pracy była analiza determinant występowania na polskim rynku ubezpieczeniowym pośrednictwa ubezpieczeniowego.

Z podstawowego problemu badawczego, jaki przyjęty został do rozwiązania wywiedziono **pytania badawcze** (s. 9 i s. 10):

1. Czy pośrednictwo ubezpieczeniowe jest częścią pośrednictwa finansowego i jaką pełni rolę na rynkach ubezpieczeniowych?
2. Czy możliwe jest określenie determinant modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego według kryteriów ekonomicznych? lub inaczej "..., jakie czynniki wpływają na strukturę dystrybucji prowadzoną przez pośredników ubezpieczeniowych w Polsce"? (s. 84)
3. Jaki jest wpływ "czynników makroekonomicznych i sektorowych na składkę przypisaną brutto, generowaną przez agentów i brokerów ubezpieczeniowych"? (s. 84)
4. Czy agent ubezpieczeniowy podczas podejmowanej z klientem dyskusji faktycznie wpływa na redukcję występującej asymetrii informacji? Czy jednak sprzyja ona (dyskusja) występowaniu zjawiska misselingu?

Następnie sformułowano w nawiązaniu do tych pytań **hipotezę główną**, według której "możliwe jest określenie determinant modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w świetle kryteriów ekonomicznych".

Postawiono także następujące trzy **hipotezy pomocnicze** (s.10 i 11):

- 1) Asymetria informacji i misseling odgrywają istotną rolę w procesie sprzedaży ubezpieczeń przez agentów ubezpieczeniowych i wpływają na skuteczność procesu pośrednictwa ubezpieczeniowego;
- 2) Rozwój rynku ubezpieczeniowego determinowany jest przez zmienne makroekonomiczne, sektorowe oraz strukturę rynku ubezpieczeniowego;
- 3) Podział rynków ubezpieczeniowych krajów Unii Europejskiej ze względu na ich efektywność tożsamy jest z modelami funkcjonowania gospodarki rynkowej, tj. anglosaskim, nadreńskim, skandynawskim.

Praca swoim **zakresem przedmiotowym** obejmuje pośrednictwo ubezpieczeniowe,

ze szczególnym uwzględnieniem pośrednictwa wykonywanego przez agentów ubezpieczeniowych, co Autorka uzasadnia tym, iż *"Charakterystyczne dla rynku polskiego jest to, że z klientem indywidualnym zakłady ubezpieczeń zawierają umowy ubezpieczenia głównie za pośrednictwem agentów"* (s.12).

Praca **zakresem czasowym** obejmuje lata 2000 - 2018, choć poszczególne pola analizy mają zróżnicowany zasięg czasowy, jak można domniemywać uzasadniony dostępnością danych. I tak zmienne makroekonomiczne, sektorowe oraz strukturalne mieszczą się w przedziale czasowym 2002 - 2017 (s.12), analiza efektywności rynków metodą DEA opiera się na rocznych danych w przedziale czasowym 2010 - 2015 (s.13), zaś analiza skarg do Rzecznika Finansowego obejmuje lata 2017 -2018 (s.12). Badanie kwestionariuszem ankietowym przeprowadono w styczniu 2019 roku. W uzasadnionych przypadkach zakres czasowy pracy wydłużono o ekonomiczne dane historyczne lub o niektóre etapy historii myśli ekonomicznej.

W **zakres przestrzenny** pracy wchodzi obszar Polski oraz obszar Jednolitego Rynku Europejskiego. W uzasadnionych przypadkach dla celów porównawczych Autorka sięga analizą do obszarów położonych poza Unią Europejską.

Autorka mocno posadowiła rozwiązywany w pracy problem badawczy w teorii ekonomii, w szczególności w teorii rynku finansowego. Takie ujęcie pozwala na zastosowanie szerokiego **wachlarza metod** z dziedziny nauk społecznych a także narzędzi pomiaru statystyczno-matematycznego oraz ekonometrycznego (w tym metod analizy efektywności - DEA). Autorka posłużyła się w szczególności metodą krytycznej analizy literatury przedmiotu, kwerendy innych źródeł informacji, także metodami analizy rynku (wykorzystując m. in. kwestionariusz ankietowy, techniki wywiadu standaryzowanego, techniki eksperckie i inne), stosując także metody analizy danych statystycznych z technikami graficznej prezentacji wyników badań włącznie.

Autorka posługując się metodą analizy opisowo-jakościowej, analizy porównawczej, analizy dokumentów oraz metodą analizy matematyczno-statystycznej (w tym pakiet statystyczny Gretl) dla zidentyfikowania i oceny głównych czynników ewolucji modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego dokonała penetracji różnych środowisk uczestniczących w transakcjach ubezpieczeniowych. Praca pozwala też uzupełniająco tj. pośrednio - poprzez wyrażane przez Autorkę opinie na temat rozlicznych dokumentów planistycznych, programowych i innych, a także poprzez opinie wyrażane przez badanych w kwestionariuszu ankietowym lub badanych w wywiadach ekspertów - poznać percepcję ubezpieczycieli i pośredników w zakresie zmian i określić wrażliwość polskiego rynku ubezpieczeń na działania kreujące nowoczesny model pośrednictwa ubezpieczeniowego.

Układ i treść pracy

Praca liczy 417 stron objętości, w tym 214 stron tekstu właściwego oraz 203 stronicową część pozostałą. Pozostałą część objętości wypełniają załączniki (9 stron), aneks (164 strony tablic obrachunkowych i wynikowych), spisy rysunków, tabel, wykresów (12 stron), bibliografia (16 stron). Praca jest rzetelnie udokumentowana bezpośrednio w tekście zamieszczonymi wykresami (4), rysunkami (1) oraz tabelami (45) a także załączonymi w Aneksie tabelami (167), co czyni dokumentację tabelaryczną bardzo bogatą w łącznej liczbie 212 pozycji. Liczne przedstawienia graficzne i tabelaryczne prezentujące wyniki badań własnych (analizy dokumentów i programów, ankiet i wywiadów a także obserwacji uczestniczącej) oraz badań obcych powstały w większości w oryginalnym, własnym autorskim opracowaniu. Załączniki, jakie zamieszczono na końcu pracy to kwestionariusz ankiety kierowany do agentów ubezpieczeniowych, działających na terenie Polski.

Autorka trafnie dobrała a następnie wykorzystała i zestawiała 194 pozycje różnych źródeł informacji, w tym 177 pozycji bibliograficznych (w tym literatura zwarta, artykuły naukowe, raporty i inne dokumenty) oraz 17 pozycje netografii (adresów stron internetowych).

Na ogólną liczbę 177 pozycji zestawionych w Bibliografii składa się 130 pozycji w języku polskim i 47 pozycji w języku angielskim, wydanych głównie za granicą.

Ocena układu i treści pracy jest bardzo pozytywna. Pełne uzasadnienie tej oceny podaję poniżej.

Treść pracy odpowiada tematowi określone w tytule „*Determinanty modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce*”. Treść właściwą pracy podzielono na cztery rozdziały, poprzedzone *Wstępem* zawierającym podstawowe założenia metodologiczne, zaś zestawienie wyników pracy, wnioski z rozważań osobno dla poszczególnych rozdziałów zawarto w *Podsumowaniu*, (zamieszczonym po rozdziale drugim, trzecim i czwartym). Wnioski końcowe z całej pracy oraz samoocenę wartości poznawczej, metodycznej i aplikacyjnej zawarto w części kończącej tekst właściwy, nazwanej *Wnioski*, zamykającej rozprawę. We *Wstępie* jasno sformułowano cel, hipotezy badawcze oraz zakres przedmiotowy a także zakres przestrzenny i czasowy pracy.

Kolejność i proporcje rozdziałów są właściwe i dostosowane do założeń metodologicznych. Warto podkreślić jeszcze raz, że krótkie, syntetyczne podsumowania po kolejnych rozdziałach bardzo pozytywnie wpłynęły na proces wnioskowania.

Tematyka poszczególnych rozdziałów w oryginalnym brzmieniu jest następująca:

Wstęp (s. 7 - 14)

- (1) Pośrednictwo ubezpieczeniowe jako element pośrednictwa finansowego (s. 15 - 69)
- (2) Charakterystyka modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce (s. 70 - 101)
- (3) Skuteczność pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce (s. 102 - 156)

- (4) Analiza efektywności rynków ubezpieczeniowych krajów Unii Europejskiej (s. 157 - 210)
Wnioski (s. 210 - 214).

Tematyka poszczególnych rozdziałów rozwinięta została poprzez podział ich treści na podrozdziały. Treść rozdziałów i podrozdziałów odpowiada tematyce zawartej w nadanych im tytułach.

Uwagi merytoryczne i formalne

Praca potwierdza główną hipotezę, założoną we *Wstępie* (s. 10) i raz jeszcze przytoczoną we *Wnioskach* (s. 210), że „możliwe jest określenie determinant modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w świetle kryteriów ekonomicznych”. Hipoteza ta w nawiązaniu do ewolucji rynku ubezpieczeń potwierdzona została poprzez autorskie odwzorowanie pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce i jego determinant w ujęciu modelowym.

Pojęcie modelu wykorzystuje Autorka w dwojakim sensie, a mianowicie:

1) przez model pośrednictwa ubezpieczeniowego rozumie model logiczny, odwzorowujący zakres i formę udziału pośrednictwa ubezpieczeniowego w procesie ubezpieczania oraz relacje:

- zewnętrzne pośrednictwa ubezpieczeniowego z usługodawcami (ubezpieczycielami) i usługobiorcami (konsumentami i innymi stronami umowy ubezpieczeniowej), której przedmiotem jest usługa ubezpieczeniowa,
- wewnętrzne pośrednictwa ubezpieczeniowego w stosunku do innych podmiotów pośrednictwa finansowego,
- wewnętrzne pośrednictwa ubezpieczeniowego w ramach własnej grupy podmiotów, w tym brokerów i agentów;

2) przez model rozumie formułę matematyczno-statystyczną / ekonometryczną, w tym modele regresji liniowej do badania wpływu zmiennych makroekonomicznych i sektorowych (...) na udział (pośrednictwa ubezpieczeniowego) w rynku ubezpieczeń w latach 2002 - 2017" (s.12).

We *Wstępie* Autorka nie dokonała rozgraniczenia pojęcia modelu, jako pewnej konstrukcji logicznej, w pracy odnoszonego do pośrednictwa ubezpieczeniowego i pojęcia modelu, jako formuły matematyczno-statystycznej / ekonometrycznej, w pracy odnoszonego do siły wpływu różnych czynników kształtujących pośrednictwo ubezpieczeniowe, jego zakres, formę i udział w procesie ubezpieczenia.

Mniej doświadczony i zagubiony w terminologii naukowej Czytelnik dzięki takiemu rozgraniczeniu rozumiałby lepiej, że gdy zastosowano wyrażenie "model pośrednictwa" (np. na s. 70) czy też "model rynków ubezpieczeniowych" (np. na s. 173) czy też "model funkcjonowania gospodarki rynkowej" (np. na s.11) chodzi o model w rozumieniu pewnej konstrukcji logicznej, natomiast gdy użyto sformułowania "model badań" (np. s. 80 lub s.173) lub "modele dla pośredników działu

"ubezpieczeń na życie" (s. 81) chodzi o modele w rozumieniu matematyczno-statystycznym, ekonometrycznym.

Pozytywne zweryfikowanie w pracy wyżej wskazanej głównej hipotezy teorio-poznawczej jest znaczącym osiągnięciem naukowym Autorki. Następujące wyniki pracy służą potwierdzeniu tej hipotezy w odniesieniu do agentów (por. s. 85 i s. 86):

1) w 89 % zmienność (wzrost) składki przypisanej brutto generowanej przez agentów ubezpieczeniowych w dziale I ubezpieczeń objaśniają następujące determinanty:

- inflacja (a właściwie indeksacja motywowana wzrostem inflacji), wzrost dochodu do dyspozycji gospodarstw domowych, spadek stopy bezrobocia jako czynniki makroekonomiczne,

- wzrost udziału firm (sektora pośrednictwa) z dodatnim wynikiem finansowym netto, wzrost dynamiki składki przypisanej brutto ogółem, jako czynniki sektorowe;

2) wyniki pogłębionej analizy pozwalają wyróżnić trzy grupy agentów, a mianowicie

- agentów ubezpieczeniowych w formie osób fizycznych, dla których powyższe czynniki objaśniają zmienność składki przypisanej brutto w ok. 70%,

- agentów ubezpieczeniowych w formie osób prawnych, dla których powyższe czynniki objaśniają zmienność składki przypisanej brutto w ok. 90%,

- agentów ubezpieczeniowych w formie jednostki organizacyjnej bez osobowości prawnej, dla których powyższe czynniki objaśniają zmienność składki przypisanej brutto w ok. 52 %.

Następujące wyniki pracy służą potwierdzeniu głównej hipotezy w odniesieniu do brokerów (por. s. 90 i dalsze):

1) w 76 % zmienność (wzrost) składki przypisanej brutto generowanej przez brokerów w dziale I ubezpieczeń objaśniają następujące determinanty:

- inflacja (a właściwie indeksacja motywowana wzrostem inflacji, co interpretuje Autorka w taki właśnie sposób na s. 90 i 91)), wzrost dochodu do dyspozycji gospodarstw domowych, spadek stopy bezrobocia jako czynniki makroekonomiczne,

- wzrost udziału firm (sektora pośrednictwa) z dodatnim wynikiem finansowym netto, wzrost dynamiki składki przypisanej brutto ogółem, wzrost rezerw techniczno-ubezpieczeniowych, jako czynniki sektorowe;

2) wyniki pogłębionej analizy pozwalają wyróżnić dwie grupy brokerów, a mianowicie:

- brokerów ubezpieczeniowych w formie osób fizycznych, dla których powyższe czynniki objaśniają zmienność składki przypisanej brutto w ok. 54%,

- brokerów ubezpieczeniowych w formie osób prawnych, dla których powyższe czynniki objaśniają zmienność składki przypisanej brutto w ok. 78%;

3) z analizy wynika przewaga w działalności brokerów, jako osób prawnych nad działalnością

brokerów, będących osobami fizycznymi tak w związku ze zmiennością składki jak i rezerw techniczno-ubezpieczeniowych.

Wzorem analizy determinant pośrednictwa w dziale ubezpieczeń na życie przeprowadzono także analizę determinant pośrednictwa w dziale ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych. Także wyniki badania działu drugiego pokazały, że determinanty pośrednictwa są tutaj podobne jak w dziale pierwszym, co prowadzi do wniosku, że weryfikowane determinanty są aktualne dla obu działów ubezpieczeń, niezależnie od pewnej specyfiki badanego akurat działu ubezpieczeń, co do zakresu i siły ich oddziaływania.

Z pożądaną w nauce wnikliwością i rzetelnością Autorka wymienia różnice między działami, co do siły wpływu determinant (por. s. 101) następujących: inflacja, dochód do dyspozycji gospodarstw domowych, PKB per capita, liczba ludności gólem, ROE, ROA, udział jednostek z dodatnim wynikiem finansowym netto, rezerwy techniczno-ubezpieczeniowe, dynamika składki przypisanej brutto, wskaźnik kosztów akwizycji.

Osiągnięciem Autorki jest dowiedzenie prawdziwości hipotez pomocniczych, choć nie wszystkie trzy w równym stopniu zweryfikowano pozytywnie, bowiem hipoteza trzecia okazała się być tylko w części weryfikowalna poprzez wykorzystanie metody DEA.

Hipoteza pierwsza traktująca o asymetrii informacji i o zjawisku misselingu została potwierdzona w pełni dzięki dwojakiego rodzaju procedurze badawczej (rozd. 3). Po pierwsze źródłem naukowym interpretacji autorskiej w rozdz. 3.1. jest dokumentacja prowadzona przez instytucję Rzecznika Finansowego, z której w drodze doboru celowego Autorka po przeanalizowaniu pełnego zasobu akt i ich klasyfikacji zestawiała 20 typowych uzasadnień do interwencji Rzecznika. Ponadto na podstawie wyników analizy porównawczej badań ankietowych jakości usług pośrednictwa ubezpieczeniowego zawartych w literaturze zagranicznej (badania pośredników przez M. Eckardt - s.103, L. Trigo-Gamara - s. 104, Y. Gong i in. - s. 105 oraz badania konsumentów przez A. Atkinson i in. - s. 108, W.R. Cupach, J.M. Carson - s. 109) oraz w literaturze polskiej (badania pośredników - brak, badania konsumentów usług ubezpieczeniowych przez A. Wicka, A. Miedzik - s. 106, CUK Ubezpieczenia, s. 106, Federacja Konsumentów - s. 109) a także na podstawie własnych wyników najważniejszego dla pracy badania analitycznego charakteru i struktury skarg skierowanych do Rzecznika Finansowego Autorka wysnuwa trzy najistotniejsze wnioski;

- (1) ma miejsce asymetria informacji, wynikająca z dysproporcji rynku, w którym strona popytowa dysponuje mniejszą wiedzą na temat zawieranej transakcji (por. s. 38, s. 39 s. 42, s. 43 i odwołanie się do teorii asymetrii informacji),
- (2) skutkiem asymetrii informacji jest negatywna selekcja i wypieranie produktu lepszego przez

produkt gorszy (por. Akerlof, s.39),

(3) wprowadzie pośrednicy ubezpieczeniowi w kontakcie z klientem po stronie popytowej ubezpieczeń mając większą wiedzę mogliby tę asymetrię łagodzić oraz przedziwizniać negatywnej selekcji ale przeważnie nie podejmują takich działań.

Jak Autorka wykazała w wykonanej przez nią kwerendzie badań zagranicznych i polskich w polskiej literaturze przedmiotu brakuje badań pośredników i ich oceny sytuacji w przedmiotowej sprawie. Stąd też Jej decyzja, aby w badaniu uzupełniającym ankietowym agentów ubezpieczeniowych pozyskać sondażowe opinie na ten temat. Wyniki sondażu, którego odzew wśród środowiska agentów ubezpieczeniowych był relatywnie słaby (nieco ponad 6% zwrotu ankiet, bo być może trudno jest się przyznać badanym do stosowania nieuczciwych praktyk i do przemilczania niewygodnej prawdy o oferowanym produkcie i warunkach ubezpieczenia), potwierdzają jednak, że badani pośrednicy nie podejmują działań uświadamiających klientowi wady oferowanych mu produktów, bo chcą przede wszystkim być skuteczni w sprzedaży. Skłonni są więc dla maksymalizacji obrotów i maksymalizacji swoich dochodów uprawiać misseling i tym samym utwierdzają dysproporcje informacyjne rynku ubezpieczeniowego zamiast je łagodzić.

Dopiero w dalszej kolejności ze względu na stopień szczegółowości lokuje się hipoteza pomocnicza druga zakładająca, że *"Rozwój rynku ubezpieczeniowego determinowany jest przez zmienne makroekonomiczne, sektorowe oraz strukturę rynku ubezpieczeniowego"* (s. 15). Wyrażone przypuszczenie dotyczące wszystkich zastosowanych determinant zostało pozytywnie zweryfikowane dla stymulant i negatywnie dla wspomnianej już w niniejszej recenzji destymulanty jaką jest stopa bezrobocia. Mierząc rozwój rynku współczynnikiem penetracji dla każdego z działów osobno Autorka odkrywa w ocenie Recenzenta dwie najważniejsze jego cechy rozwojowe, a mianowicie cechy rozwojowe struktur działowych:

- podobieństwo obu działów leży w rosnącym udziale pośredników w dystrybucji produktów ubezpieczeniowych,
- zasadnicza różnica pomiędzy obu działami polega na indukowaniu rozwoju działu drugiego (ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych) przez ubezpieczenia obowiązkowe (por. s. 213).

Zarówno potwierdzenie pierwszej jak i drugiej hipotezy zbliża Autorkę do rozwiązania podstawowego problemu badawczego, bowiem unaocznia realizację modelu, w którym rynek ubezpieczeń w Polsce ewoluuje w pożądanym kierunku zwiększenia udziału pośredników w dystrybucji ubezpieczeń, zwiększenia współczynnika penetracji ubezpieczeń a także w kierunku doskonalenia struktury działowej sektora ubezpieczeń wzorem dojrzałych, efektywnych rynków zachodnich, co Autorka wykazuje ostatecznie potwierdzając najważniejsze założenie hipotezy

trzeciej tj odniesienie do krzywej efektywności wzorcowej w podziale na rynek ubezpieczeń life i rynek ubezpieczeń non life (por. s. 196 i dalsze). Ze względu na poziom efektywności swoich rynków ubezpieczeniowych na tle wszystkich krajów UE Polska sytuuje się w pierwszej dziesiątce krajów członkowskich (por. s.202).

W podobny sposób w kształtującym się modelu w Polsce Autorka odkrywa także cechy niepożądane, a mianowicie

- niewystarczające działania pośredników w kierunku łagodzenia dysproporcji rynku w postaci asymetrii informacji i misselingu uprawianego w dążeniu do jak największej skuteczności sprzedaży,

- a także w zbyt dużym zakresie indukowanie ubezpieczeniami obowiązkowymi rozwoju rynku non life przy jednoczesnej swobodzie ustalania cen przez stronę podażową i przymus ubezpieczeniowy stosowany wobec strony popytowej.

Jak wynika z pracy wymienione negatywne cechy modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego i rynków ubezpieczeniowych w Polsce stoją w sprzeczności z prezentowanymi w polskiej i zagranicznej literaturze przedmiotu modelami funkcjonowania gospodarki a mianowicie z:

- anglosaskim zwanym też amerykańskim (por. s. 199), bo cechy te ograniczają konkurencję rynkową i mogą się stać barierą rozwoju w przyszłości,

- europejskim, zwanym też nadreńskim (por. s. 200), bo cechy te dopuszczają zbyt daleką ingerencję państwa w narzucaniu ubezpieczeń obowiązkowych (wsparcie strony podażowej) przy całkowitym braku takiej ingerencji w kształtowanie się cen tych ubezpieczeń (tj. przy braku jakiegokolwiek wsparcia strony popytowej), co zakłóca istniejący porządek (ład) gospodarczy,

- skandynawskim (por. s. 201), bo przedkładają interes biznesowy nad interes publiczny i naruszają zasady sprawiedliwości i równości społecznej fundamentalne dla państw dobrobytu,

- japońskim (por. s.201), bo ubezpieczyciele jako inwestorzy nabywający papiery dłużne skarbu państwa i sektora komunalnego wywierają presję na prawodawcę w kierunku stanowienie przyjaznego im prawa i unikają podporządkowania się nawet typowej dla tego modelu władzy autorytarnej.

Podzielam opinię Autorki wyrażoną w *Podsumowaniu*, że omawiana hipoteza trzecia została pozytywnie zweryfikowana tylko w części i wymaga dalszych badań a zapewne i nieco innego sformułowania jej treści.

Uznaję, że Autorka w pełni zrealizowała założone przez siebie cele, a nawet zrealizowała je w sposób szerszy od zapowiadanego we *Wstępie*. Szczególnie miłym zaskoczeniem dla Czytelnika i Recenzenta jest wejście z celami "metodycznymi" w dwojakiemu rodzaju pojmowanie pojęcia model, czego konsekwencją jest nie tylko stworzenie autorskich odwzorowań zakresu i sposobów

pośrednictwa ubezpieczeniowego na rynku polskim (w rozdziale drugim i trzecim) oraz na innych rynkach krajów członkowskich (w rozdziale czwartym) w ramach Jednolitego Rynku Europejskiego. Narzędziowa strona celu metodycznego poszerzona została o modele matematyczno-statystyczne w taki sposób, że logiczny scenariuszowy model pośrednictwa ubezpieczeniowego został uzupełniony o modele regresji, uwzględniające czynniki wpływu.

Z obowiązku Recenzenta pragnę zwrócić uwagę, że jak podkreśla Autorka (s. 12) znaczenie zastosowanych w pracy technik badawczych wyraża następująca kolejność: " ... analiza dokumentów, badanie kwestionariuszowe oraz metody statystyczne". Pożądanym byłoby jednak bardziej zdecydowane podkreślenie już we *Wstępie* znaczenia badania dokumentów, jako podstawowej i najważniejszej metody badawczej z zakresu badań własnych. Badanie kwestionariuszowe jest dla Autorki tylko badaniem uzupełniającym i nie musi jako takie spełniać warunków reprezentatywności próbki badawczej i cechy losowości. Nie było ono też badaniem celowym warstwowym.

Dobór, zdaniem Autorki, miał charakter celowy (ankiety wysłano tylko do agentów ubezpieczeniowych drogą elektroniczną pomijając innych pośredników) i przypadkowy (zwrot ankiet zależał od woli adresatów i od aktualności adresu oraz osiągnął poziom 6,37% wysłanych ankiet tj. otrzymano zwrot 747 wypełnionych ankiet).

Formułowanie uwag krytycznych dotyczących ocenianej dysertacji naukowej jest trudne, bowiem recenzowane dzieło naukowe jest od strony formalnej przygotowane z zachowaniem zasady staranności a od strony merytorycznej jest dojrzałe i wykracza ponad przeciętność wyróżniając się w sposób korzystny od wcześniej recenzowanych prac doktorskich.

W ramach dyskusji naukowej warte ewentualnego podjęcia polemiki uznaję jako Recenzent następujące kwestie:

- termin "zmiennosc" odnoszony jest w pracy do wolumenu składki ubezpieczeniowej brutto w danym dziale. W tym znaczeniu mówić można o jej zmienności w czasie i przestrzeni. Jeśli przyjąć, że zmienność składki w czasie obrazuje jej dynamika, to zbędnym jest badanie wpływu dynamiki ogółem na zmienność składki, bo interpretacja może nabrać cech tautologii,
- stopa bezrobocia, jak wynika z pracy, występuje jako destymulanta zmiennej zależnej. Możliwy byłby zabieg przyjęcia wszystkich zmiennych makroekonomicznych jako stymulant, dzięki zamianie destymulanta, jaką jest stopa bezrobocia na stymulantę, jaką jest stopa zatrudnienia (stopa aktywności zawodowej lub podobne zmienne). Podkreślić trzeba, że stopa zatrudnienia lub stopa aktywności zawodowej ma znaczącą przewagę jako determinanta nad stopą bezrobocia, co do której zachodzi uzasadnione podejrzenie, że może być przedmiotem manipulacji zależnie od sposobu rejestracji osób bezrobotnych.

Jako drobne uwagi, nie pomniejszające w żaden sposób wysokiej wartości merytorycznej ocenianej pracy można wymienić:

- błąd językowy: determinanta jest rzeczownikiem rodzaju żeńskiego, w tekście używa się go czasem jak rzeczownika rodzaju męskiego (por. "*Determinantem sprzedaży przez agentów .... (...)*" s. 86)
- żargon zawodowy będący skrótem ustawowego formalnego nazewnictwa w odniesieniu do drugiego działu ubezpieczeń, bowiem w treści pracy używa się skrótu "dział ubezpieczeń majątkowych" (por. np tytuł rozdziału 2.3.2 s. 91 i inne strony), poprawna i pełna nazwa działu drugiego brzmi "dział ubezpieczeń majątkowych i pozostałych osobowych".

Reasumując, za szczególnie ważne uznaję odniesienie się w niniejszej recenzji do trzech najbardziej twórczo rozwiniętych w dysertacji pól badawczych, a zaczerpniętych przez Autorkę z teorii pośrednictwa, teorii gospodarki opartej na wiedzy, z teorii rynku, ze szczególnym uwzględnieniem asymetrii informacji.

Po pierwsze, zasługą Autorki jest udana próba określenia czynników wpływających na funkcjonujący w Polsce model pośrednictwa ubezpieczeniowego.

W kształtującym się modelu w Polsce Autorka odkrywa cechy niepożądane, a mianowicie

- niewystarczające działania pośredników w kierunku łagodzenia dysproporcji rynku w postaci asymetrii informacji i misselingu uprawianego w dążeniu do jak największej skuteczności sprzedaży,
- a także w zbyt dużym zakresie indukowanie ubezpieczeniami obowiązkowymi rozwoju rynku non life przy jednoczesnym arbitralnym sposobie ustalania cen przez stronę podaźową i przymus ubezpieczeniowy stosowany wobec strony popytowej.

Po drugie Autorka formułuje trafny wniosek o niedopasowaniu, w pogoni za skutecznością sprzedaży, produktu ubezpieczeniowego do potrzeb klientów, który to wniosek bardzo bliski jest badaczom i teoretykom rynku, bowiem oni to nader często podnoszą problem niedopasowania wielkości i struktury podaży do wielkości i struktury popytu. W wykonaniu Autorki odkrywcze jest jednak to, że wskazuje Ona przy tym niedopasowaniu na element przymusu ubezpieczeniowego, burzący reguły rynkowe. Odkryciem, o którym mowa, wnosi Autorka swój wkład zarówno do teorii pośrednictwa ubezpieczeniowego jak i do teorii rynku (w szczególności poprzez wskazanie na ograniczanie ingerencją państwa wolnej gry sił rynkowych) .

Po trzecie, Autorka wkroczyła w toczący się w nauce spór dotyczący zakresu pojęcia kluczowego dla gospodarki opartej na wiedzy a mianowicie pojęcia obowiązku informacyjnego i łagodzenia asymetrii informacji, w tym na rynku ubezpieczeń przede wszystkim przez pośredników ubezpieczeniowych w świetle nowego prawa unijnego o dystrybucji ubezpieczeń.

Autorka odkrywa wzajemny związek dostępu do informacji, poziomu efektywności i modelu funkcjonowania gospodarki. Odkryciem skali rozbieżności pomiędzy modelami funkcjonowania gospodarek a modelami rynków ubezpieczeniowych oraz stopniem ich dojrzałości Autorka wnosi wkład zarówno do teorii pośrednictwa finansowego jak i do teorii rynku.

Zasługą Autorki jest inspiracja do podjęcia problematyki efektywności poprzez wskazywanie w analizie porównawczej doświadczeń zagranicznych z wielu krajów unijnych i innych.

Podkreślić należy, że Autorka bardzo sprawnie posługuje się aparatem pojęciowym, dotyczącym tematu i terminologią naukową z zakresu nauk społecznych, w tym przede wszystkim z zakresu dyscypliny finanse (wg nowej klasyfikacji dyscypliny ekonomia i finanse). Jej zasługą jest uporządkowanie terminologii związanej z pośrednictwem ubezpieczeniowym.

Konkluzja

Sformułowane uwagi merytoryczne i formalne zaświadczać o bardzo wysokiej ocenie recenzowanej monografii naukowej. Choć zawarte w niej rozważania mają niekiedy charakter polemiczny wobec niektórych stanowisk w literaturze przedmiotu to są doniosłym głosem w dyskusji naukowej i ważną inspiracją nowych poszukiwań badawczych w dziedzinie nauk ekonomicznych w dyscyplinie finanse (wg nowej klasyfikacji w dziedzinie nauk społecznych, w dyscyplinie ekonomia i finanse). Zalety metodologiczne i poznawcze pracy zapewniają jej godną uwagi wartość teoretyczną, metodologiczną i aplikacyjną.

Reasumując stwierdzam, że oceniana praca naukowa Pani mgr Aleksandry Luterek pt. „*Determinanty modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce*” przygotowana pod kierunkiem naukowym prof. UW dr hab. Teresy Czerwińskiej jako promotora i dr Piotra Jaworskiego jako promotora pomocniczego spełnia ustawowe warunki rozprawy promocyjnej na stopień naukowy doktora w dyscyplinie finanse, w dziedzinie nauk ekonomicznych (wg nowej klasyfikacji w dyscyplinie ekonomia i finanse w dziedzinie nauk społecznych).

W związku z tym wnoszę do Rady Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego w Warszawie o przyjęcie pracy naukowej Pani mgr Aleksandry Luterek pt. „*Determinanty modelu pośrednictwa ubezpieczeniowego w Polsce*”, jako rozprawy doktorskiej i dopuszczenie do jej publicznej obrony.

Wnioskuje także o wyróżnienie dysertacji ze względu na jej walory poznawcze, metodologiczne i aplikacyjne, pod warunkiem pomyślnego zakończenia przewodu doktorskiego.

Warszawa, dnia 28.07.2019 r.